

TƏLİM-TƏRBIYƏNİN NƏZƏRİYYƏSİ VƏ METODİKASI

UOT:37.

YENİ NƏSİL ÖYRƏNMƏ ÜSULLARI VƏ YANAŞMALAR*Abbasova Şəbnəm Qinyaz qızı**ADPU-nun Ağcabədi filialı*abbasova.shabnam@hotmail.com

Xülasə: Yeni dövrə uyğun təhsil sistemi qurmaq, inkişafda olan dünyayla ayaqlaşma bilən gələcək nəsillər yetişdirmək üçün təhsilalanlarda bir sıra xüsusiyyətləri inkişaf etdirmək lazımdır. Bacarıqlı, çoxyönlü, tam məlumatlı, öz sahəsi üzrə peşəkar, analitik və realist fikirlərə malik, sürətli düşüncə qabiliyyətini inkişaf etdirəcək, fəal öyrənmə qabiliyyətli, böyük nəticələrə yönələn, öz öyrənmə müddətini tənzimləyə bilən nəsillər yetişdirməyə yönəlmək lazımdır. Eyni zamanda liderlik qabiliyyəti olan, iş birliyi qurmağı bacaran, dijital oxuma yazma qabiliyyəti olan, sosiallaşmağı bacaran, mərhəmətli, əxlaqlı və s. dövrün tələblərinə uyğun kadrlar yetişdirməyi bacarmaq lazımdır. Ən əsası ömür boyu öyrənməyə, biliklərini, qabiliyyət və bacarıqlarını təkmilləşdirməyə qadir olan bir nəsil yetişdirməliyik. Bu baxımdan yanaşdıqda təhsilalanların sərbəst şəkildə bilik əldə etməsini təmin etməli, yeni nəsil texnologiyalarından düzgün istiqamətlərdə istifadə edərək məlumatları onlar üçün əlçatan etmək lazımdır. Eyni zamanda təkcə istehlakçı deyil, həm də istehsalçı bir nəsil formalaşdırmaq əsas hədəfimiz olmalıdır.

Açar sözlər: ənənəvi tədrisin konseptual problemləri, yeni nəsil öyrənmə, təhsildə yeni yanaşmalar, yeni nəslin təhsil standartları diferensiallaşdırılmış təhsil

Ключевые слова: концептуальные проблемы традиционного образования, обучение нового поколения, новые подходы в образовании, стандарты образования нового поколения, дифференцированное обучение.

Key words: conceptual problems of traditional education, training of the new generation, new approaches in education, standards of education of the new generation, differentiated learning.

yeni yanaşmalar, Yeni Nəsil Təhsil Standartları, differensial təlim

Təhsil sisteminin günümüzdə qədər keçdiyi inkişaf dövrü və təkmilləşməsindən söz açsaq qeyd edə bilərik ki, müəyyən bir dövr ərzində yalnız müəyyən bir qrup təhsil almaq imkanına sahib olmuşdur. Ardınca isə icbari təhsil meydana gəlmişdir. Nəticədə isə, ənənəvi təhsil meydana çıxmışdır ki, bu təhsil forması müəllimyönlü, əzbərciliyə üstünlük verilən, bir istiqamətli və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə almadan həyata keçirilmişdir [7].

Yeni nəsil öyrənmənin qarşısına qoyduğu hədəf bu günkü təhsil modelinin inkişafı və təkmilləşdirilməsi yolunda müəyyən addımların atılması, təhsildə rəqəmsal resurslardan səmərəli istifadə edərək, bütün təhsilalanlar üçün sərbəst və bərabər fərsətlər yaratmaqla öyrənməni təmin etməkdir. Təhsil anlayışı yaxın keçmişə qədər elmin sabit, dəqiq və dəyişməyən bir anlayış olaraq qəbul edildiyi, səthi ensklopedik məlumatların təhsilverən tərəfindən təhsilalanlara ötürüldüyü, şifahi və yazılı zəka olmaqla iki istiqamətdə zehni inkişafı hədəfləyən bir ənənəvi yanaşma daxilində verilirdi [8]. Təhsildəki dəyişimi, təhsildə texnologiyadan istifadə və təhsilin gələcəyi haqqında düşündükdə yeni nəsil öyrənmə üsullarına ehtiyac olduğu aşkar görünür.

Ənənəvi tədrisin konseptual problemləri. Texnologiyanın inkişaf etdiyi bir dövəmdə olsaq da keçmişdən bu günə qədər dərslərin təşkilinə baxdıqda əslində çox da böyük bir dəyişim hiss olunmur. Çünki dərslər hər zaman sinif daxilində müəllimyönlü şəkildə təşkil

olunmuşdur. Şagirdlərin dərsi mənimsəyib mənimsəməməsindən asılı olmayaraq növbəti dərstdə yeni bir mövzuya keçirik. Daha sonra imtahanları və müxtəlif qiymətləndirmə üsullarını da nəzərə alsaq bu üsullar keçmişdən günümüzdə qədər var olan üsullardır [7].

XX əsrin görkəmli psixoloq və pedaqoqlarından biri olan J. Devey qeyd edirdi ki, tədris proqramlarının əsasını dərsin mövzuları və akademik nailiyyətlər təşkil etdiyindən bu təhsilənlərin fərdi xüsusiyyətlərini, qabiliyyətini və maraqlarını nəzərə almadan kəskin bir şəkildə seçicilik və nizam-intizama əsaslanır [8]. Təhsilə ənənəvi yanaşmalarda sinifdə dərsin gedişatı əsasən müəllimə görə formalaşır. Müəllim-şagird ünsiyyətində müəllim vaxtın əksər hissəsini istifadə edir, ünsiyyət isə əsasən bir tərəfli olur. Kollektiv təlim zamanı şagirdlərin fərdi xüsusiyyətləri, qabiliyyətləri, maraqları, gözləntiləri, öyrənmə sürəti və s. kifayət qədər nəzərə alınmır. Diqqət çəkən bir məqam da odur ki, ənənəvi metodlarda ən çox istifadə edilən "birbaşa mühazirə" və "sual-cavab" metodlarından başqa fəaliyyətlərə çox yer verilmir. Məlumatların bu şəkildə ötürülməsi təhsilənlərin diqqətlərini uzun müddət bir nöqtəyə toplamasına mane olur, onları əzbərçiliyə təşviq etməklə yanaşı onlara məlumatları fasiləsiz şəkildə ötürdüyü üçün bəzi məlumatların diqqətdən yayınmasına səbəb ola bilər. Eyni zamanda bütün məlumatları yaddaşda saxlamaq məcburiyyəti ilə bir müddətdən sonra dərindən öyrənmə prosesi pozulur. Yəni dərindən öyrənməni bir növ ertələmiş olurlar [10].

Bruks və Bruks (1993) sinif mühitində ənənəvi təlimin əsas problemlərini aşağıdakı kimi qeyd edirlər:

1. Dərslərdə müəllim nitqinin dominantlığı;
2. Müəllimlərin əksəriyyətinin yalnız dərsliklərə üstünlük verməsi və dərsliklərdə yazılan məlumatları şagirdlərə çatdırmaları;
3. Sinif otaqlarında sabit masaların olması səbəbindən təhsilənlər ikili və ya üçlü şəkildə oturmalarının qrup işlərinin görülməsinə mane olması;
4. Təhsilənlərin fikirlərinin dəyərləndirilməməsi;
5. Yeni məlumatların formalaşdırılmasının nəzərdə tutulmaması [6].

Ənənəvi üsullarla təhsil alanlar qiymətləndirmə mərhələsindən sonra aşağı nəticələr göstərsələr belə yeni dərstdə yeni mövzular öyrədilməyə davam edilir və yeni bilikləri onlara öyrətməyə çalışırıq. Təhsilənlərin yeni əldə edəcəkləri biliklərin indi əldə etdikləri biliklər üzərində inşa edildiyini düşünsək o zaman ənənəvi üsullarla təhsilin təməli sağlam olmaya bilər [7].

Yeni nəsil öyrənmə. Elm azad olmaq istəyir şüarı altında dünya artıq təhsil əldə etmənin azad və bərabərhüquqlu olmasını istəyir. Bunun üçündə müxtəlif yollar axtarır və təkmilləşdirir [7].

XX əsrin əvvəllərindən etibarən dəyişən və inkişaf edən cəmiyyətin və dünya həyatının tələblərinə cavab vermək məqsədilə davamlı öyrənmə və bacarıq inkişafına əsaslanan təhsil anlayışı meydana gəlmişdir. Bu anlayışın nəticəsi olaraq, təhsilənlərin təhsil proqramının mərkəzi olması və hər bir fənnin müvafiq qaydada təşkil edilməsi barədə fikir qəbul edilmişdir. Formalizmdən, əzbərçilikdən, vahidlikdən və müəllim mərkəzlilikdən uzaq olan bu anlayış, öyrənməyi öyrənən inkvizitiv, məhsuldar və yaradıcı tələbələr yetişdirmək məqsədi daşıyır.

Hal-hazırda təhsil və təlim təhsilənlərə əvvəlcədən müəyyən edilmiş məzmunun birbaşa ötürülməsi kimi deyil, öyrənmənin asanlaşdırılması prosesi kimi qəbul edilir. Bu proses təhsilənlərə öz fərdi biliklərini, mənasını və ya xarici aləmin interpretasiyasını qurmaqda kömək edir. Bu məqsədlə təhsil alimlərinin apardıqları tədqiqatlarda "ömür boyu aktiv öyrənmə", "problem həll etmə qabiliyyəti" və "dərindən düşüncə" kimi fenomenlər mühüm əhəmiyyət kəsb etmiş, fərqli öyrənmə-təlim modelləri meydana gəlmişdir. Bir sözlə, təhsilənlərə məlumat tapmaq, istifadə etmək və sistemləşdirməkdə malik olduqları

maraqlarından, istedadlarından və potensiallarından istifadə edə biləcəkləri imkanlar və mühitlər təklif edən təhsil üsuluna keçid formalaşmışdır. Təlimin yeni anlayışında təhsilalan aktiv iştirakçı və uğur qazanmaq şansı olan şəxs kimi qəbul edilir [2].

Bu kontekstdə təhsildə aşağıdakı yeni tədris-təlim üsulları qeyd oluna bilər.

1. Konstruktivist (İnşa edən) öyrənmə üsulu –bu öyrənmə üsulunda məlumatları təhsilalanlara bir başa ötürmək yerinə, onların bu məlumatları öz təcrübələri ilə əlaqəli işləyib inşa etmələrinə üstünlük verilir.

2. Çox yönlü intellekt üsulu- Howard Gardnerin Çoxnövlu intellekt nəzəriyyəsinə əsaslanaraq səkkiz zəka növünü (**verbal-lingvistik intellekt, məntiqi-riyazi intellekt, məkan-vizual intellekt, bədən-kinestetik intellekt, musiqi-ritmik intellekt, şəxslərarası intellekt, şəxsdaxili intellekt, naturalist intellekt**) nəzərə alan differensial təlimdən istifadə olunur. Nəzərə almaq lazımdır ki, hər bir insan fərdi xüsusiyyətlərə malikdir. Təhsilə bu baxımdan yanaşdıqda hər kəsin öz fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun qayda və üsullarla təhsil alması lazımdır. Müəllim sinifdəki uşaqları nə qədər tanıyır? Müəllim sinifdə proqram üzrə hər hansı bir mövzunu təqdim edərkən artıq əvvəlcədən hansı şagirdin bu mövzunu hansı səviyyədə qavraya biləcəyini bilməlidir. Buna müvafiq olaraq qavrama qabiliyyəti zəif olan uşaqlar, şagirdlər üçün alternativ öyrənmə üsulları əvvəlcədən hazır olmalıdır. Başqa sözlə desək müəllim öyrətmə prosesində çevik olmalıdır.

3. Layihə əsaslı öyrənmə üsulu- təsəvvürümüzə canlandırıdığımız layihələri sinif mühitində planlamağa, həyata keçirməyə və real həyatda tətbiq edəcək şəkildə təqdim etməyə əsaslanan öyrənmə üsuludur.

4. Problem əsaslı öyrənmə üsulu- təhsilalanların gündəlik həyatda rastlaşdıqları problemləri sinif mühitində öyrəndikləri məlumatlara əsasən həll etmə yolları öyrədilir.

5. Beyin əsaslı öyrənmə üsulu- “beyin ən yaxşı formada necə öyrənir” sualını rəhbər tutaraq öyrəndiyimiz biliklərin uzunmüddətli olmasını təmin etmək üçün meydana gəlmişdir [7].

Bu üsula başqa adla tam öyrənmə deyə bilərik. Bu üsula görə mükəmməl, ustalaşaraq, dərsi tam anlayaraq öyrənmənin əsasında neyronların fizioloji cəhətdən aktivləşməsi durur. Hər hansı bir mövzu üzrə anlamadığımız və bizə aydın olmayan ən az bir məqam belə varsa bu tam öyrənmə sayılır.

6. Müştərək öyrənmə- təhsil alanların qruplar şəklində əməkdaşlıq edərək öyrənmələri nəticəsində informasiya mübadiləsi edərək daha çox məlumat əldə etməsini təmin edir.

7. Tənqidi düşüncənin öyrədilməsi– təhsilalanlara bütün proseslərin səbəblərini araşdırmağı, həmçinin proselərə “niyə?”, “nə üçün?” suallarını verə bilmək bacarığını aşılayır.

8. Əks etdirici düşüncənin öyrədilməsi üsulu- Devey əks etdirici düşüncəni bir növ xüsusi problem həll etmə metodu hesab edirdi. Bu metodda hər bir düşüncəni əvvəlki düşüncə ilə əlaqələndirərək, bir mövzunun həlli yollarını tapmaq qarşıya məqsəd qoyulur[1]. Öyrənmənin hər bir sahəsi ilə bağlı anlayış olan əks etdirici düşüncə, baş verən hadisələr haqqında təhlil və qərar qəbul etmə proseslərini ehtiva edir. Əks etdirici düşüncə iqtidarında olan şəxs keçmişdəki, indiki və gələcək üçün təxmin edilən ideyalar arasında əlaqələr qura bilir, özünü sorğu-suala tutur, özünü və hadisələri qiymətləndirə bilir [2]. Bu üsulda eyni zamanda analitik düşüncə böyük əhəmiyyət daşıyır. Böyük verilənlər bazası bütün məlumat və biliklərimizin cəmindən ibarətdir. Onlar işlənməmiş xam maddədir. Yəni məlumatlarımız pərakəndə şəkildədir. Təhsildə verilənləri analiz etmək, təsnifləşdirmə və ümumiləşdirmə bacarığını aşılamaq vacib məqamlardan biri olmalıdır.

9. Yaradıcı düşüncənin öyrədilməsi- yaradıcı və yenilikçi düşüncə tərzini formalaşdırmağa əsaslanan təlim üsuludur [8]. Təhsildə yaradıcı düşüncəyə əsasən yaranan yeni cərəyanlardan biri də Maker hərəkətidir. Maker Hərəkətinin müəllifi Dale Doughertydir.

Maker Hərəkəti indi həmişəkindən daha vacibdir, çünki o, insanları passiv istehlakçılardan aktiv yaradıcılara keçməyə həvəsləndirir və ruhlandırır. Maker hərəkəti fərdin əşyaların yaradıcısı, eləcə də istehlakçısı olmaq qabiliyyətinə dəyər verən mədəni cərəyandır. Maker hərəkəti, ənənəvi axımların yeni texnologiya ilə birləşməsindən yaranır. Müxtəlif texnolojik alətlər hər kəsə öz layihələrini yaratmağa imkan verir.

Maker hərəkətinin 3+1 mərhələsi var.

1. Xəyal etmək
2. Öyrənmək
3. Hərəkətə keçib tətbiq etmək.

Yəni xəyal etdiyimiz layihə haqqında araşdırmaq, öyrənmək, prototip yaratmaq və səhv etməkdən qorxmadan sınaqdan keçirmək. Layihənin həyata keçirilməsində səhv etsək belə bu səhvlərdən nəticə çıxararaq layihəmizdəki boşluqları tapıb mükəmməl nəticəyə köklənmək lazımdır. Nəticəni isə paylaşmaq sonuncu mərhələ olacaqdır.

- Necə maker olmaq olar?
- Özünəməxsus ideyalar irəli sürməklə
- İstehsala daxil olmaqla
- Hər hansı bir məhsulu hədəfindən fərqli sahələr üçün istifadə etməklə
- Nəticəmizi ictimaiyyətlə paylaşaraq[7].

10 Aktiv və ya şagirdyönlü təhsil- təhsilalanın passiv dinləyici mövqeyindən aktiv, qabiliyyətlərini və zəhnini istifadə edən, qərarlar verə bilən mövqeyə keçəsinə şərait yaradır.

11. Oyun vasitəsilə və ya oyunlaşdırma ilə öyrənmə. Burada nəzərdə tutulan əhəmiyyətli və vacib məqam texnologiyani sinifdəki tədris prosesinə daxil etmək və müxtəlif üsullarla şagirdlərin bilik və bacarıqlarını dəyərləndirmək üçün yeni, fərqli və maraqlı üsulların tətbiqidir[7]. Oyun vasitəsilə öyrənmə hər bir müəllimin öz yaradıcı təxəyyülünə bağlı olaraq dəyişə bilər. Bu üsulla şagirdin nailiyyətini, qiymətini bütün sinif içərisində təqdim etmək şərt deyil. Bəzən sadəcə şagirdin öz inkişafından xəbərdar olması belə onun üçün böyük stimül təşkil edir. Oyunlaşdırmanı sinifdə daha yaxşı tətbiq edə bilmək üçün mobil telefon, proyektor və ya ən yaxşı halda hər təhsilalan üçün ayrı kompüterlər təmin etmək səmərəli ola bilər.

12. Ömür boyu təhsil- məlumdur ki, texnologiyanın və sənayenin sürətli inkişafda olduğu bu dövrdə sadəcə təhsil aldığımız müddətdə öyrəndiklərimizlə kifayətlənmək olmaz. Çünki, bütün məlumatları mənimsəmənin çətinliyi ilə yanaşı, həm də mənimsədiyimiz məlumatlar zaman keçdikcə öz aktuallığını və düzgünlüyünü itirə bilər. Buna görə ömür boyu təhsil anlayışı aktual məsələ kimi öz vacibliyini qoruyur.

İndi ki dövrdə, yəni, texnologiya və rəqəmsal resursların sürətlə inkişaf etdiyi bu dövrdə, çox biliyə sahib olmaq yerinə lazımlı və aktual biliklərə sahib olmaq əhəmiyyət daşımağa başlamışdır. Əzbərciliyə əsaslanan bilik əldə etmənin dəyəri azalır. Çünki yeni nəsil ağıllı cihazlar vasitəsilə insanlar artıq istədikləri qədər məlumat əldə edib saxlaya bilirlər[7]. Bizə artıq əzbərlənmiş məlumatlar deyil, istifadə edə biləcəyimiz biliklər maraqlıdır.

Yeni nəsil dərs prosesində empatya qurmaq, aydınlaşdırmaq, fikir yürütmək, prototip hazırlamaq, test etmək, hədəf bəirləmək, məhsuldar öyrənmə mühiti yaradır. Təhsilalan və təhsilverənin birlikdə məlumatı müzakirəsinə daha çox zaman yaratmaq, qrup çalışmaları təşkil etməklə məlumatın paylaşımını (informasiya mübadiləsi) təmin etmək yeni nəsil öyrənmədə əhəmiyyətli rol oynayır.

Yeni Nəsil Təhsil Standartları insana xidmət edən texnologiya əsasında formalaşmaya əsaslanır. Biz istəsək də, istəməsək də həyatımıza daxil olan texnologiyani artıq

təhsilalanların xeyrinə, onların öyrənməsinə istifadə etməliyik. Bu da bizə daha çox zaman qazandıracaq.

Ədəbiyyat

1. [\(PDF\) Sosial Bilgilerde Öğrenme ve Öğretim Yaklaşımları \(researchgate.net\)](#)
2. [441248 \(dergipark.org.tr\)](#)
3. Akdağ, H. Ve Sünbül, A.M. (2009). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar (Editör). Ankara: PEGEM Akademi.
4. [Alp Köksal | Yeni Nesil Öğrenme Girişimi \(alpkoksal.net\)](#)
5. [Beyin Temelli Öğrenme ve Öğretim Etkinlikleri Öğrenme Modeli > Bilgiustam](#)
6. Brooks, J. And Brooks, M. (1993). In Search of Understanding: The Case For Constructivist Classrooms. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
7. <https://www.youtube.com/@KhanAcademyTurkce>
8. [öğRetme öğRenme Yaklaşımları | PDF \(slideshare.net\)](#)
9. Sünbül, A.M. (2010). Öğretimde yeni yönelim ve yaklaşımlar. (Edt. Sünbül, A.M.) Öğretim İlke ve Yöntemleri, Konya: Eğitim Yayınevi
10. Yılmaz, H., Sünbül, A. M. (2002). Öğretimde Planlama ve değerlendirme. Ankara: Mikro Yayınevi, 2002.

МЕТОДЫ И ПОДХОДЫ ОБУЧЕНИЯ НОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аббасова Шабнам Княз кызы

Резюме

Чтобы построить систему образования, подходящую для новой эпохи, подготовить будущие поколения, которые смогут идти в ногу с развивающимся миром, необходимо развивать у учащихся ряд характеристик. Необходимо сосредоточиться на воспитании поколений квалифицированных, разносторонних, полностью информированных, имеющих профессиональные, аналитические и реалистичные взгляды в своей области, которые будут развивать быстрое мышление, которые способны к активному обучению, которые ориентированы на высокие результаты, которые могут сами регулировать время обучения. Необходимо иметь возможность обучать персонал, умеющий строить, умеющий читать и писать в цифровом виде, умеющий общаться, сострадательный, моральный и т. д. в соответствии с требованиями времени. Самое главное, нам необходимо воспитать поколение, способное к обучению на протяжении всей жизни, совершенствованию своих знаний, умений и навыков. Если подходить с этой точки зрения, необходимо обеспечить, чтобы учащиеся приобретали знания свободно, используя технологии нового поколения в нужных направлениях, чтобы сделать информацию доступной для них. При этом нашей главной целью должно стать формирование поколения, которое является не только потребителем, но и производителем.

NEW GENERATION TEACHING METHODS AND APPROACHES***Abbasova Shabnam Knyaz******Summary***

To build an education system suitable for the new era, to prepare future generations who can keep pace with the developing world, it is necessary to develop a number of characteristics in students. It is necessary to focus on raising generations of qualified, well-rounded, fully informed, professional, analytical and realistic views in their field, who will develop quick thinking, who are capable of active learning, who are focused on high results, who can regulate their own learning time. It is necessary to have ability to train staff who can build, who can read and write digitally, who can communicate, who are compassionate, who are moral, etc. as required by the time. Most importantly, we need to raise a generation capable of lifelong learning, improving their knowledge, skills and abilities. Approached from this perspective, it is necessary to ensure that students acquire knowledge freely by using new generation technologies in the right ways to make information accessible to them. At the same time, our main goal should be the formation of a generation that is not only a consumer, but also a producer.

Daxil olma tarixi 28 fevral 2024-cü il